

1895

Troen på livet.

(Et stykke religiøs udvikling)

Denne artikkelen er fra «Samtiden» 1895. Omkring 1890 fikk Garborg en ny periode med svartsyn på livet, liksom 20 år tidligere — etter farens død. Men også denne gangen reiste han seg fra motløshet og håpløshet og fant ny livstro. Som i denne artikkelen. I diktinga hans ser vi det samme, særlig i «Haugtussa», som kom kort etter denne artikkelen. — Svenske Ellen Key baserte ordet «livstro» på denne artikkelen og brukte ordet «livstroende» for første gang i 1895.

«Maja = maya» er i indisk mytologi selve det skaptet illusjon – den fysiske verden.

Jeg har brutt mit hoved i et fjerdedels århundrede og er nu sikker på, at pessimismen har ret.

Endnu har jeg ikke stødt på, ei heller kunnet udspekulere, nogen positiv verdensforklaring, som ikke faldt sønder og sammen for den første stråle af alvorlig kritik, så snart denne blev rettet mod dens afgjørende punkt, dens sidste og høieste *cui bono*. Intet system, ingen teori, ingen læresætning eller formel, som søger en «mening i livet», kan bestå. Den opløser sig ubarmhjertigt i tomhed.

Der gives ikke engang nogen religion, som kan hjælpe os. Vi har jo alle en stille svaghed for kristendommen; den må jo siges at give et slags svar på de «store spørgsmål». Men selv om vi stryger dens dualisme og lader den lære almindelig og evig salighed, står tilværelsens gåde uforklaret alligevel. En himmel, sådan som den læres, vilde — efter Schopenhauers slemme, men oprigtige udtryk — blive den uendelige *L a n g e w e i l e*. Vi måtte tænke os saligheden som den absolute ro, dvs individualitetens ophævelse. Den mest rationelle af alle religiøse — moralske systemer opfatter den da også ganske rigtig så. Nirvana er afslutningen af al kamp, ophævelsen af al indskrænkning, individets flyden over i det uendelige alt, dvs intet. Men denne «livsforklaring» blir da altså simpelthen pessimismens. Livets mål er at ophæve sig selv.

Man har forsøgt at tænke sig noget absolut, en absolut ide f. eks., som skulde ha en vis interesse af den proces, vi kalder tilværelsen. Men for det første må det siges, at en ide, som ingen anden ide har end at «realisere sig» gennem ideløshed, kun liden «forklaring» giver. Og for det andet er der et betænkeligt spørgsmål, som filosoferne gjerne går af veien for, nemlig det: hvad kommer det absolute m i g ved? Hvilken interesse har j e g af «ideen»? — For det var jeg, som trængte livsforklaring nemlig.

For mig, dette givne, bestemte individ, synes det temmelig det samme, enten man siger at jeg skal opløse mig i «altet» eller i noget «absolut» eller i en «ide». Skulde filosofien give mig nogen trøst, måtte den gjøre mig selv til det absolute.

Noget sådant er det da også visse filosofer har lurt på. Men den eneste, som har drevet det til noget i denne retning, er Nietzsche. På grundlag af den mest ekstreme pessimisme, udtrykt i læren om «den evige gjenkomst» dvs evige cirkel (ikke «spiral» engang) opstiller han læren om «overmennesket», d. v. s. individets under visse givne betingelser indtrædende selv-idealiserings, selvapotheose, følen-sig-gud, som det der skulde give det i sig selv meningsløse liv, en vis forklaring. Men her havner vi altså atter i pessimismen. .

Ved forsættelig kortsynthed mente man i senere tid at have fundet en brugelig livsforklaring i utviklingslæren. Verden var til for at utvikle sig. Ubevidst lagde man en del

mystik ind i teorien, lukkede så øinene og lod det stå til. Hvad «udviklingen» tilsidst skulde tjene til, om den var tilværelsens lidelse værd, for hvem eller af hvilken grund en sådan verden i udvikling i det hele skulde tænkes nødvendig, det vilde man udtrykkelig ikke spørge om. Men dermed var det da atter sagt, at man ikke kunde finde «mening i tilværelsen». Udviklingen var: maskeret pessimisme.

Det er dette, alle optimistiske systemer er. De må være det. Så snart tænkeren går tilbunds, møder han altid det spørgsmål, som ikke kan besvares. Han kan negte det eller som positivisterne tilstå det; men realiteten blir den samme.

Tilværelsen er meningsløs. Vi udholder livets lidelse uden nogensomhelst fyldestgørende grund. Man kan se mere eller mindre velvilligt på livets faktum; men selv den velvilligste regnemester må, en viss ærlighed forudsat, komme til det resultat, at debetsidens — smertens og kjedsomhedens — sum i en ganske uforholdsmæssig grad overstiger kreditsidens — lystens. Schopenhauer er fremdeles tidens filosof.

De fleste, som ræsonnerer over disse ting, går ikke tilbunds i tingen. Dels fordi de ikke er iatand til det, dels fordi de ikke i tilstrækkelig grad har «den erkjendendes mod» eller — for at tale endnu mere Nietzsche'sk — hans «grusomhed». Rent instinktmæssig skulker tanken unna, når det kniber. Den liker ikke at møde sin store antithese, ufornuften, tomheden, logikens satan, der — som teologiens — faktisk er langt sterkere end sin gud. Man finder altid i det afgjørende øieblik en eller anden sky at drage for; i den lader man da solen bryde sig med allehånde skjønhed og forgylndning. Hvorpå tankens og livets seier proklameres med sang og klang. Men om nogen tid stikker Mefisto sit hoved ind tvers gjennom samme sky og spør med sit forbindtligste smil, om han måske kan være de damer og herrer på nogen måde til tjeneste.

Skal vi tale ganske fornuftmæssigt og ganske oprigtigt, så er det virkelig bare en smagssag, om man vil gjøre opbud selv og overgive sit bo, eller om man vil vente de par år, til rettens mand kommer.

II.

For såvidt er sagen klar.

Men nu er der det intrikate ved sagen, at også pessimismen har uret.

Når det kommer til stykket, kan vi ikke tænke os en meningsløs tilværelse. Det strider mod vor tankes natur, virker som en selvmodsigelse. Enhver ting må have sin grund. Et univers, som intet andet mål havde end selvophævelse, som kjæmpede sig frem til bevidsthed alene for at erkjende nødvendigheden af sit ophør, — hvordan skulde et sådant verdensvanvid overhovedet kunne opstå. Det er sandelig ikke så let at bli til. Den Schopenhauerske vilje til liv, som er vilje til selvophævelse, ophæver sig selv længe før den kan få afstedkommet nogen verden. Denne måtte tilsidst tænkes som et kosmisk ulykkestilfælde opstået uden foranledning; men vi kan ikke tænke os uforanledigede ulykkestilfælde. Vi greier ikke det. Pessimismen har ret, så længe den beviser umuligheden af en livsforklaring; men så snart den selv opstiller en sats, får den uret. Dens aksiom: tilværelsen er meningsløs — er selv meningsløst. Optimismen kan ikke opstille nogen brugbar forklaring; men pessimismen kan ikke engang opstille et brugbart postulat. Mefisto forstår bare en kunst: das Verneinen. Han har intet verbum uden dette ene: «er ikke». Prøver han at sige «er», så vrøvler han.

Og ikke bare i principet har pessimismen uret. Det liv, som ikke kan forklares, og som den altså søger at bortforklare, protesterer praktisk imod den, og det så kraftigt, at vi ikke kan få slå os til ro. «Maja» har en realitet, som er altfor påtrængende.

Livet står der. Aldeles umotiveret, fuldkommen fornuftstridigt; et blot og bart postulat, — men et energisk postulat, som vi ikke kommer forbi. Et postulat så overlegent, at

det forsmår at begrunde sig; så suverænt, at selv når vi fornægter det, er vi dets love eller luner undergivne med hver fiber af vort væsen.

For det er ikke så, at det bare «står der». Det hævder sig. Mod alle sine fiender hævder det sig, og det til den grad, at det endog drager nytte af selve modstanden, forvandler hindringer til betingelser, trives, når det trækkes, som skrevet står.

Overalt, hvor der findes så meget som en ridse i fjeldet, klorer det sig fast, slår rod, lever på, med lidenskab, med fanatisme. Det bryder sig plads, tiltvinger sig livsvilkår, kjæmper med alle sine torne og klør, med al sin løgn og list, mod døden i alle dens skikkelser. Bukker under, går på igjen, bøier ryg, forvandler sig, skifter form, våben, levevis, går som kamelen gjeøem nåleøiet, men lever, lever — og seirer.

Eller om der ikke er så meget som en ridse i fjeldet engang. På nøgne bergsiden slår det sig ned, i form af en lavart eller mosart eller gud ved hvad, suger sig fast, gror, lever, kjæmper, udbreder sig, med en ihærdighed og en uforsonlighed, som om det virkelig havde noget at vinde. Ja om det så er på selve den blånende bræ, — organiske væsener slår sig ned der, kjæmper, bukker under og lever.

Overalt, hvor der er plads, i luft og i jord, på land og i vand, i varme og kulde, i lys og mørke, på organisk eller uorganisk bund, — den mindste anledning, den svageste mulighed blir øieblikkelig grebet og benyttet, og før man får tænkt sig om stritter livet til veirs som på et magisk bud, med alle sit væsens klør og kræfter.

Det seirer endog i kampen mod sig selv. Takket være Darwin er Schopenhauers empiribevis for livets hensigtsløshed egentlig knækket. Vi behøver ikke længer i livsformernes kamp at se en kræfternes ringdans uden resultat; muligheden er åbnet for en højere opfatning.

Thi så rasende er denne livets energi, at man derpå har kunnet bygge en mekanisk forklaring af alle dets formers forskjellighed. Kampen er så til det yderste af alle kraftens grænser spændt, at den mindste forandring, en form «tilfældigvis» undergår, kan få betydning som våben og hjælpemiddel. Selvfølgelig kan videnskaben i alt dette ingen vilje se og taler altså ikke om nogen vilje. Men at livet har et eller andet slags «interesse» af at leve, synes tydeligt. Og gennem den tilsyneladende kamp mod sig selv tvinger det sig, i sin helhed set, «fremad», «opad», til højere og højere standpunkter. Som om det virkelig stræbte efter noget. Og det er ikke bare nede i den blinde natur, at livet således tilkjendegiver sin trang til at leve. Det raser med samme lidenskab i os selv. I enhver af os, han være Lazarus eller den rige mand, filosof eller dåre. Vi kan ha det så ondt som muligt, eller, vi kan til den yderste grad af klarhed gennemskue tilværelsens bedrag, med den største grundighed have opgjort for os livets budget med den uundgåelige deficit, men alligevel, — kun ved en til sygelighed hidset sindsforvendthed blir vi istand til at frigjøre os for dette liv, hvis meningsløshed vi bespøtter. Og vi kan gå endnu højere op. Samfundene, kirkerne, nationerne ... de leve under hvilkesomhelst forhold, de være ofre for hvilkesomhelst lidelser, bestå vil de, og det med en fanatisme, der sætter dem istand til i nødsfald at bringe individerne til i hundre-tusinde-tal at — ofre livet for dem. Det er et livsvanvid, der stundom fylder os med forfærdelse.

Så er da egentlig vor stilling nokså ubehagelig. Vi finder ingen mening i livet; men vi kan heller ikke tænke os det meningsløst. Vi kan ikke godkjende det, men ligeså lidt formår vi at bortræsonnere eller nægte det. Vi er som skibbrudne. Alle tankens havsbølger driver os ind mod pessimismens bratte berg. Men dette berg støder os ligeså sikkert tilbage igjen, ud i disse samme bølger, som intet fæste kan gi os.

Når man er bleven klar over denne sin ubekvemme situation, siger man til sig selv: det får indtil videre være det samme med begribslæsningen. Man får acceptere livet som det «er», som postulat, d. v. s. man får indrømme, at hvad vi her står overfor, det er hverken mere eller mindre end mysteriet. Og mysteriet vil ikke behribes. Her har vi intet andet at gjøre end at bøje os. Bøje os i resigneret ironi, eller bøje os og tilbede. Dette sidste vil påtrænge sig os som det naturlige og værdigste.

Dette «liv», som er så irrationelt, og hvis væsen er så dunkelt, at man ikke engang formår at erkjende et særligt livsprincip (hvorved da «mysteriet» synes at drage sig tilbage ind i naturens dyb og blive altomfattende), — dette liv, som er os en modsigelse og en dårlighed, men som er sterkere end al fornuft, og som ikke lader sig hverken forklare eller bortforklare, — det må *alligevel* have en grund, hvorfor det vil leve. Det må *alligevel* have et mål. Dette mål, denne grund, må, som for tanken er utilgjængelig, bli *religiøst* at fatte. Det, vi kalder livet, må være udtryk for en kosmisk tendens vi ikke kan nå ind til, udtryk for en mystisk «vilje». Tilværelsen må have sine rødder dybere end nogen menneskehjerne har tænkt. Mod alt ræsonnement, quia absurdum, bøier vi os altså for dette ufattelige, i «tro», som ikke stemmer med vor «viden». Ydmyggjorte ved denne tro hengiver vi os med større eller mindre inderlighed i livets vilje, — lever det, eftersom vi ser og føler at det er dette, det vil.

Og så har vi den moderne religiøsitet, — således som jeg tror, den må begrundes.

— Vi kalder vort mysterium livet, i mangel af et bedre ord. Har vi trang til at personificere, siger vi Gud, og det er så meget mere som ingen her kan ”bevise os det modsatte”. Kun at bevidstheden ikke fordunkles om vor gådes natur; dvs dens beliggenhed hinsides erkjendelsesgrænsen.

Der kan intet indvendes mod en tro, som viser sig at være den eneste udvei ud af forviklinger, hvor vi ikke *kan* blive siddende og som ikke indeholder modsigelser hverken i sig selv eller mod væsentlige tendenser i vor natur; — i sidste tilfælde vilde den også tilsidst blive selvmodsigende. «Troen på livet» er de *tænkendes* religion og giver dem al den personlighedens støtte, som disse fredløse naturer i det hele er istand til at opnå.

Den redder dem fra den overfladiske optimismes utrygge samvittighed og fra verdensnægtelsens fortvivelse. Idet vi modigt ser pessimismens sandhed i øinene, får vi samtidig kraft til at triumfere samme skråsikre pessimisme et Galilei'sk «Og dog!»; dette gjengiver os vårt mod og gjør os påny levedygtige.

Og idet vi med troens mod lever livet, får vi noget, som på teologisk kunde kaldes «erfaringsbeviset» dvs det viser sig, at oft bemeldte liv, hvis meningsløshed vi har erkjendt, pludselig får en art mening. Jo mere oprigtigt vi følger dets kald og krav, des mere vinder vi af det, som efter teorien ikke skulde være at vinde, nemlig tilfredsstillelse. Ikke bedøvelse; — troen på, at vor tilfredshed ikke bare beror på illusion, men at vi har fungeret med i en proces, som trods alt dog har en betydning, gjør den til noget mere, til personlig styrkelse. Man føler sig i overensstemmelse med livsviljen, og denne følelse gir lykke.

Naturligvis; tro er ikke viden; den er udsat for anfægtelse. Når på en mørk dag vore nerver er slidte, vor mave i uorden, vore forhåbninger skuffede, vore transforestillinger af medmennesker mer end almindelig lumpne eller urimelige, kan nåden blive svag i os. Vor «tro» synes os ikke at være andet end optimismens forgyldte sky. Og vi siger til livet: du er alligevel et vrøvl, min ven. Imidlertid, er troen vel funderet, udviklingsmæssigt «tillevet», viser den sig mere modstandsdygtig end man skulde vente. Efter at have sturet en passelig tid, kan man atter slynge sit «Og dog!» i gabet på Leviatan.

Vor «religion» omfatter det hele liv. Med hensyn til vore erkjendelsesbestræbelser indrømmer den os ikke alene en mer eller mindre ildeset «frihed»; den giver dem uden

hensyn til retning eller resultater den fulde religiøse sanktion. Thi al forskning er stræben efter så meget som muligt at nærme os mysteriet selv, altså teologisk talt — gudserkjendelse. Og filosofisk talt: Verdensviljens selverkjendelse. Den er tillige «Guds dyrkelse», eller livstjeneste: tænkningen er nemlig også et af livets midler og våben. Selv de negative resultater kan bruges; livet gjør sig nytte også af modstanden. Den religiøse antagelse af livsmysteriet giver endvidere forskeren arbejdsro. Han plager sig ikke længer med verdenshypoteser. Gudhengivent, roligt arbejder han på de foreliggende «små» opgaver, vel vidende, at en forsvarlig løsning af disse trin for trin skal bygge den trappe, ad hvilken høiderne alene kan blive at nå.

Overhoved får al menneskelig stræben religiøs forklaring. Det er livsviljen, som arbejder i alle dens former. Gjennem kunst, moral o. s. v. vil den dels forme sig, «bli sig bevidst», eller egge til kamp, dels fuldbyrde sig, kjæmpende videre. Alle opfatninger, retninger, tendenser er her plads for og brug for, — som den ubevidste natur har brug for alle former, hvis indbyrdes kamp bare fører det «frem».

Der blir også mening i systemerne og religionerne. Er de ikke sole, der forklarer tilværelsen, så er de lamper og lygtepråser, der hver i sin tur samler menneskene om sig og sætter dem istand til at arbejde. Er de ikke det faste grundlag for vort liv, så er de halmstrå og vidjebuske, hvortil individet kan klynge sig — til livet har brugt ham. Eller de fungerer som stimulantser, svøber og lokkemidler, hvormed den mystiske Xerxes driver sine tropper i vei. Særlig får udviklingslæren religiøs betoning (som den vel overhoved betegner vendingen mod den «moderne religiøsitet»). I alt, som vil «frem», som spirer, vokser, former sig, *bliver*, synes «livet» på en særegen måde at ytre sig. Her pulserer det. Her er dets vei. Her vil det. Og her vil det tjenes. Den som ikke vil tjene det, blir «brugt». Om ikke til andet, så til en hindring, der forvandles til betingelse. Også reaktionen har sin brugbarhed, og død og forfald hører med til livet ligeså vel som vekst og vår.

En særlig betydning får religionerne, som symbolisationer, følelses-, anelsesudtryk for verdenslivets mystik. De «forklarer» ikke meget; men de kan ad kontemplationens eller visionens vei føre sindet livsgåden nærmere, fylde og varme det, give den religiøse sindsretning form og således «styrke til livskampen» eller udvikle sjælelige dybder og finheder, som livet atter «kan bruge».

Overhoved kan den moderne religiøsitet antage mange skikkelser. Har man først anerkjendt det religiøse princip, bøiet sig — ikke blot resigneret — overfor livsmysteriet, så kommer der nyt liv i mere end en af de gamle guder. Deraf de ligefrem kirkevenlige tendenser, som tildels ytrer sig i tidens litteratur. Især spores der — som i den ældre romantiske periode — dragelse mod Rom. Eller mod den oprindelige kristendom, hvis «evangelium for de fattige» falder sammen med omformningstendenser i vor egen tid. Men sjelden mod protestantismen, som med sit sterkt fremtrædende rationalistisk—juridiske element snarere frastøder. Der er også tendenser i retning af buddhisme og dermed beslegtede opfatninger; okkultismen blomstrer op igjen. Det dogmatiske har jo ingen betydning længer; hvad man overalt søger er religiøs løftning eller religiøs selvfor dybelse. Forsåvidt kunde tiden synes at ville modne sig for store begivenheder på det religiøse område, — begivenheder, hvorom der har været profeteret længe.

Vi er også nu og da vidne til foreteelser, som måske virkelig kan opfattes som kommende tiders tegn. Den, som har lyst, er ikke uden anledning til at drømme.